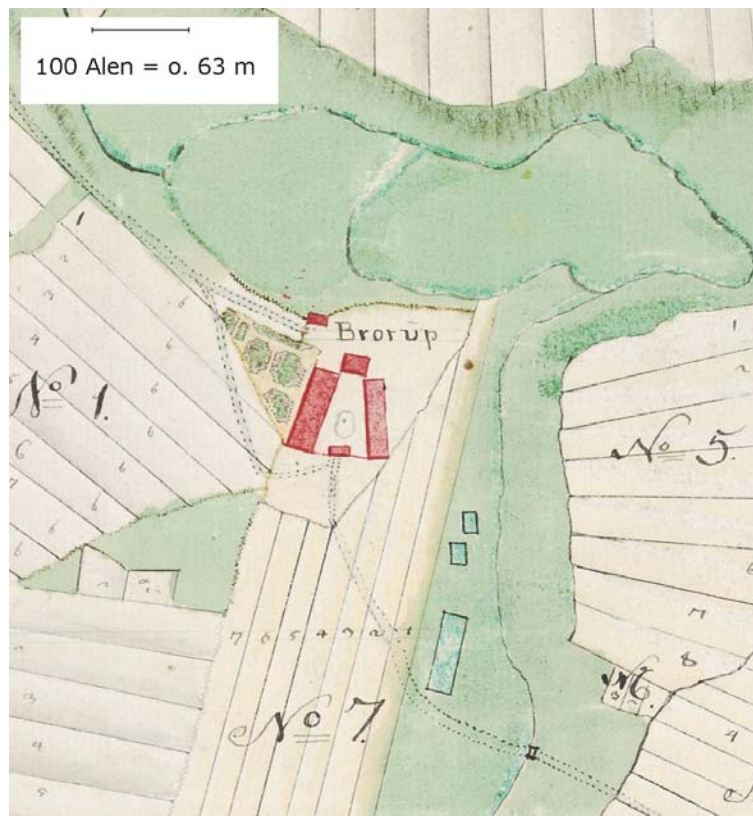

Tersløsegaard 2010

Holberg og bønderne

Udstillingen *kort sagt*

VINDUESVÆGGEN

Udstillingen er et forsøg på at placere Holbergs to herregårde - Brorupgaard ved Havrebjerg og Tersløsegaard - i sted og tid ved hjælp af kortmateriale fra slutningen af 1700-tallet. På internettet kan du finde supplerende materiale.

Hæftet om *Holberg og bønderne* har fokus på de år hvor Holberg var godsejer, hvor han testamenterede sin store formue til Kongens ridderlige akademi i Sorø - og hvor han som tak blev gjort til baron og fik gravplads i klosterkirken dér.

Hvis man vil se Holberg og bønderne i et større historisk perspektiv, vil det være oplagt at besøge et af egnens museer eller at besøge et frilandsmuseum. Her på Tersløsegaard kan vi kun trække nogle få ting frem for at minde om at forholdene nu er *meget* forskellige fra forholdene dengang.

Moderne landbrug

Udsigt mod Ringsted fra Ørslev under Skoven

Billedet er fra Kirsten Henriksens og Lene Hadsbjergs bog *Landbrug og landskaber i Vestsjælland ~ forandring og tilpasning gennem 250 år*, Historiens Hus, Ringsted, 2006.

På Holbergs tid levede de fleste i små landsbyer, men flere og flere søgte til København og til købstæderne hvor mulighederne var anderledes.

På landet var godsejeren *herre* og den øverste. Men *herremanden* havde fogeder til at lede det daglige arbejde på godset og til at holde 'kontakt' med fæstebønderne. Opførte de sig ikke som de skulle kunne han straffe dem.

Nogle bønder var flittige og dygtige, men systemet var sådan indrettet at mange prøvede at *kravle under* hvor gærdet var højest - eller at komme langt væk. I 1733 indførte Kongen et stavnsbånd som betød at en karl ikke kunne forlade sin hjemegn medmindre han havde været soldat eller havde betalt herremanden for at slippe fri. Efter *Danske Lov* skulle man have attest fra sognepræsten hvis man ville flytte ud af sognet.

Fæstebønderne måtte betale et indskud for at fæste en gård. De skulle betale skatter - og de skulle sende karle og piger til hoveriarbejde på hovedgården.

Herremanden havde pligt til at sende soldater til hæren - og han og hans fogder havde stor indflydelse på hvem der blev udtaget. Nogle soldater kom langt væk - undertiden til udlandet. Andre skulle gøre tjeneste i lokalområdet og stille til eksercits på en plads i nærheden. Tonen var ikke hjertelig, men rå.

Børnene blev tidligt sat til at arbejde, undertiden på familiens fæstegård - men det var almindeligt at de fik plads på en anden gård som hyrdedreng - eller som køkkenpige eller malkepige eller begge dele.

Børnene skulle nu kunne læse og skrive, de skulle kunne deres bibelshistorie og katekismus, de skulle kunne synge deres salmer - og de skulle gå i kirke hver søndag. Frederik 4' lod bygge *rytterskoler* på sine godser. Andre herremænd fulgte efter (se <http://da.wikipedia.org/wiki/Rytterskole>)

Kunne man ikke sine skoleting - så nogenlunde - kunne man ikke blive konfirmeret; og før man var blevet konfirmeret, kunne man ikke gå til alters. At gå til alters var en forudsætning for at man kunne blive lovformeligt gift og stifte familie. Konfirmationen blev indført på dén tid - i 1736.

Nogle fik børn uden at være gift, men mødrene måtte så tåle spot i kirken; det samme gjaldt mændene hvis man fik at vide hvem det var. Forældrene skulle desuden betale bøder. Fandt moderen ikke en mand kunne hun og hendes barn få et liv der var mere besværligt end ellers.

Ganske få, og kun drenge, kom i latinskole; endnu færre fik en akademisk uddannelse - i København - hvad der var nødvendigt for at blive præst, læge eller jurist. Der var mange andre bestillinger; man kunne blive bartsværer og kirurg, man kunne blive smed, bødker eller jordemor - men så måtte man stå i lære i mange år.

Mange ting købte man ikke, man lavede dem selv eller byttede sig til dem - brød, tøj, tæpper, øl.

I tiden efter Struensee gennemførtes de store landboreformer. De små markstrimler blev samlet i større marker, bondefamilierne flyttede deres huse ud på dén mark de havde fæstet - og mange af de små landsbyer blev nedlagt. Dette skete også i Vestsjælland.

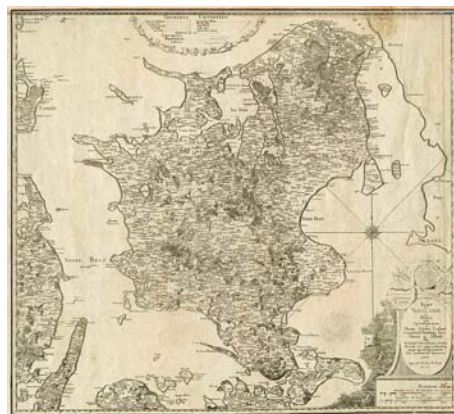

Svinebedrift fra Vigersted

Ved at udfase kvægdriften og ensidigt overgå til svinebedrift kombineret med planteavl kan en landbrugsbedrift i princippet køres af én mand.

Billedet er fra Kirsten Henriksen og Lene Hadsbjerg: *Landbrug og landskaber i Vestsjælland ~ forandring og tilpasning gennem 250 år*, Historiens Hus, Ringsted, 2006, s. 145.

SJÆLLAND 1777

Kort fra dén serie som **Videnskabernes Selskab** fik tegnet i slutningen af 1700-tallet. Til forskel fra tidligere kort over Danmark er kortene fra dette tidspunkt og frem udarbejdet efter *trianguleringsprincippet*. Punkterne i landskabet blev bestemt ud fra 3 målepunkter og noteret ned. Det svarer til at man nuomstunder bruger 3 satellitter til at 'placere' én korrekt ved hjælp af GPS-teknik.

Originalen til kortet findes på Det Kongelige Bibliotek og kan frit downloades fra: <http://images.kb.dk/present?id=dk001363>

Holberg's to herregårde lå i **Brorup** ved Havrebjerg nord for Slagelse og i **Tersløse** nordvest for Sorø.

Holberg havde sin faste bolig i **København**, i de sidste år i Fiolstræde. Han

kan være rejst ned til sine gårde over **Ringsted**. Hans søstersøn, fogeden Christian Tostrup, har - før Holbergs tid - boet på Brorup og var nogle år og til sin død i 1744 universitetsridefoged i **Roskilde**.

Holberg testamenterede i 1747 sin store formue til Frederik 5's adelige Akademi i **Sorø** og blev til gengæld ophøjet til baron. Desuden blev han fritaget for at betale skat af sine herregårde (han sparede derved omkring 300 rigsdaler om året, dvs. omkring halvdelen af hvad en professor fik om året på Akademiet) - og han fik også tilsagn om at blive gravsat i Sorø Klosterkirke.

VÆG MED SKUFFESKAB

Jordebøger. Fæstekontrakter

at denne iordebog saaledes i alle maader er rigtig bevidnes af

Kiöbenh: d 3 febr 1747

Lud Holberg

Saasom for at *complete* den fulde lovede sum endnu behöves flere af tonder hartkorn, da lægges de same til af Stillinge Sogns kirketiende som ieg haver tilkiobt mig nyeligen og lagt under *Brorup*. Til beviis herpaa medfølger Hrr *Etats Raadends Bruns Skiöde*. Tienden belober sig til 128 tonder 2 sk: tillige med det tilhörende kirkegods med *jure Patronatus* [= ret som kirkeejer]

L Holberg

På Tersløsegaard står dette skab der er fra første halvdel af 1700-tallet. Skabet kunne have været Holbergs eller hans fogeds. Hver bonde kunne så have haft 'sin' skuffe. Foto: Mette Maegaard Nielsen

I 1747 indsendte Holberg jordebøger og en samlet opgørelse over sine godser til statsminister J.L. Holstein. Holberg skulle vise at det samlede gods var tilstrækkeligt stort til at han kunne blive baron: 1000 tønder hartkorn godt og vel. Desuden skulle han oplyse hvem han havde indgået fæstekontrakter med - og hvad fæsterne hver især skulle yde i penge, afgrøder eller dyr. En af de indsendte sider aftrykkes her.

Pag. 1.

Nero Matricul. Confrat. Jorde-Bog over Biorup Gods. Sovegaardes Taxten. 1747. Hærkorn 8 Omdr. 4 Skjæpper 1/2 Sklar.

Anderkjøp. Amt. Sonderup Vogt. Aarstet Dye.

	Hartkorn	Kug.		Byg		Havre		Penge	
		Sk.	ft.	Sk.	ft.	Sk.	ft.	R.	l.
Peder Nielsen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Anders Andersen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Nogens Jensen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Karl Knudsen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Søren Knudsen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Jorgen Hansen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Niels Pindtzel	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Nicolaus Christoffersen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Peder Knudsen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Karl Nielsen	8-2-10	2	5	3	1	5	2	2	2
Niels Jacobsen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Laomus Lassen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Peder Jørgensen	8-2-10	2	5	3	1	5	2		
Aarstet Kulle									
Anders Nielsen	4-1-10								2
Niels Nielsen	1-3-10								2
Sønsmønd.									
Søren Andersen									2
Søren Knudsen									4
Karl Olsenborg									4
Peder Hansen									4
Morten Nøll									4
Christen Hansen									3
Niels Jensen									3
Niels Mortensen									3
Christen Pedersen									3
Niels Kløvbye alen									4
Christen Kommars									4
Bygmøndene al									1
Christen Jensen									1
Summa hartkorn		51	4	30	20			70	4

9 af 10 Matricul. folio 104 og 105
 10 af 10 Matricul. folio 106 og 107
 11 af 10 Matricul. folio 108 og 109
 12 af 10 Matricul. folio 110 og 111
 13 af 10 Matricul. folio 112 og 113
 14 af 10 Matricul. folio 114 og 115
 15 af 10 Matricul. folio 116 og 117
 16 af 10 Matricul. folio 118 og 119
 17 af 10 Matricul. folio 120 og 121
 18 af 10 Matricul. folio 122 og 123

Det originale materiale findes i Rigsarkivet, men på Tersløsegaard er der et læg med såkaldte fotostatistiske gengivelser der blev optaget i marts 1940. (Se montren i rummet på den anden side af indgangsdøren).

LANGVÆGGEN OVER FOR VINDUERNE

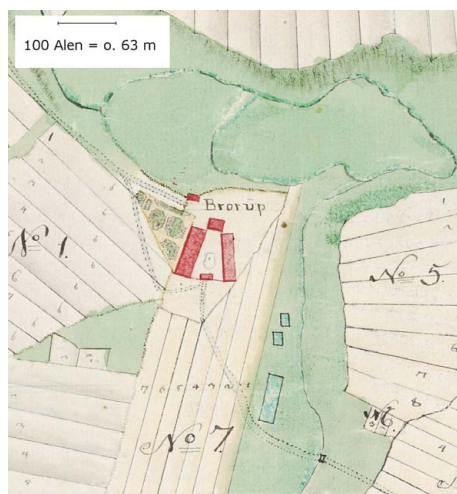

Maleri af et parti ved Løvevej mellem Havrebjerg og Slagelse

Der kendes ikke malerier fra Holbergs tid fra Brorup, Havrebjerg eller Tersløse. Kalundborg Museum har imidlertid et maleri fra begyndelsen af 1800-tallet der kan være gjort af en tegner. Maleriet viser vejen fra Havrebjerg mod Slagelse og giver et indtryk af hvordan landskabet så ud efter de store landboreformer.

Skt. Mikkels Kirke ses i baggrunden til venstre, Skt. Peders Kirke til højre.

Foto: Bjørn Andersen efter original på Kalundborg Museum. Maleriet på udstillingen er nedskaléret til 75 %.

Holberg's første herregård, Brorupgaard i nærheden af Havrebjerg

Ovenfor et udsnit af et Rytterdistriktskort fra 1769. Kortet er tegnet af A. Borch i 1:4.000 på anmodning af Rentekammeret der var en del af den enevældige konges administration. Originalen er i Kort- og Matrikelstyrelsen der har foretaget digitaliseringen. Kortet har været trykt af Holbergforskeren F.J. Billeskov Jansen og af historikeren og arkæologen Axel Steensberg, men ikke i farver og ikke i fuld størrelse.

Kortet viser forholdene nogle år før landboreformerne. Gårdene var dengang samlet i landsbyer - og markerne var opdelt i smalle agre. Borch har på kortet foretaget en vis *egalisering* af agrene, han har gjort dem mere ens og regelmæssige end de var i virkeligheden.

På kortet kan man se at længerne på Holbergs rødpuksede eller rødkalkede gård har været placeret på skrå. At dømme efter senere matrikelkort er der blevet rykket på dem i begyndelsen af 1800-tallet, hvad der ikke var så uoverkommeligt eftersom konstruktionen var meget let.

Vest for gården har der ligget en have med frugttræer og grøntsager. Øst for gården, tæt ved Skidenrenden (Waldbækken), har der været fiskedamme; én af Holbergs forpagtere var netop fiskemester.

Sydøst for den største dam har der været bro over renden, formentlig dén Staklebro som Havrebjergpræsten, Jochum Gynther, besværede sig så voldsomt over. Se nærmere i hæftet om *Holberg og bønderne*.

Holbergs Brorupgaard brændte i 1856; en ny gård blev opført næsten 1 kilometer derfra.

På kortet over området ved Brorupgård kan man se landsbyen *Store Valby*. I slutningen af 1700-tallet blev den nedlagt efter at have ligget på samme sted i flere hundrede år. Historikeren og arkæologen Axel Steensberg (1906-1999) har gravet området grundigt igennem og skrevet flere bøger om dét han har fundet.

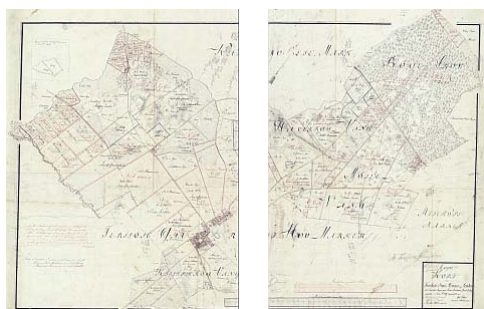
Vilhelm Marstrand: *Jeppe og Jakob*

Fra *Skitse i 60 Tegninger gengivet i Tontryk*, Kbh 1929. Når dette Jeppe-billede er valgt er det fordi det er en skitse uden præcise detaljer. Marstrands berømte Holbergmalerier tilhører en anden tid end komedierne og viser ikke hvordan forholdene var på Holbergs tid.

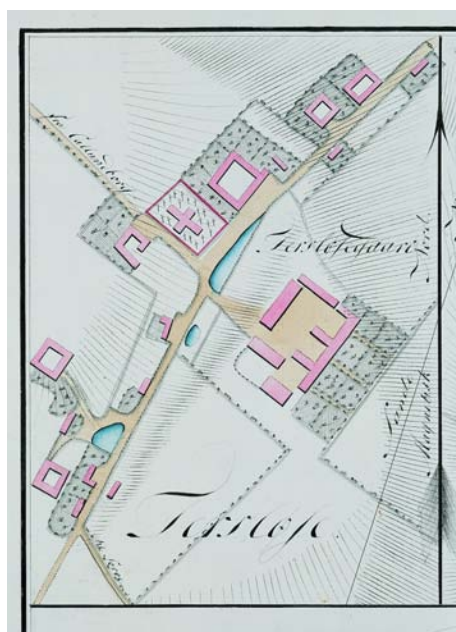
DØRVÆGGEN

Tersløsegaard

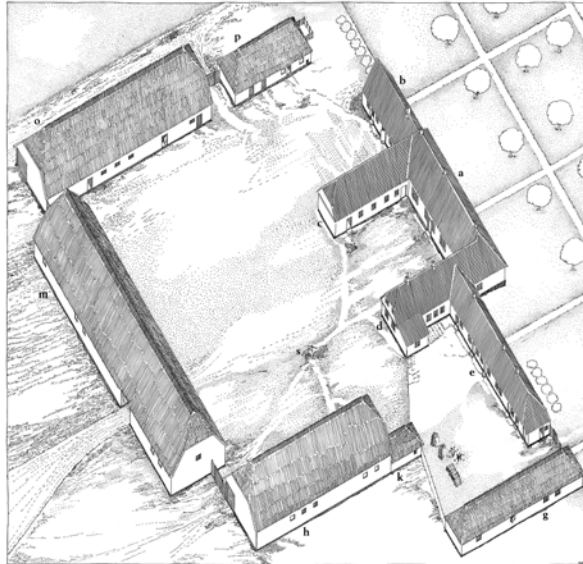
Matrikelkort over Tersløse By fra 1789

Kortene er gjort efter opmåling af Johannes Goos. Originalerne findes i Kort- og Matrikelstyrelsen som har foretaget digitaliseringen og lagt materialet frit tilgængeligt på internettet (se på KMS' netsted under *Historiske Matrikelkort*).

Tersløsegaard omkring 1790

Landsbyen og gården tegnet af løjtnant P.L. Krebs omkring 1790. Kortet findes i Vejdirektoratets samling i Rigsarkivet. De næsten samtidige matrikelkort skønnes at være mere pålidelige. Tekst og billede efter Kjeld de Fine Licht's *Tersløse gaard og kirke*, Sorø lokalhistoriske Selskab 2000, s. 37.

Tersløsegaard i begyndelsen af 1800-tallet

Rekonstruktion af hovedtræk i bygningskomplekset i de første årtier af 1800-tallet. Tegnet af Kjeld de Fine Licht på grundlag af foreliggende matrikelkort og brandtaksationer.

Tekst og illustration efter hans *Tersløse gaard og kirke*, Sorø lokalhistoriske Selskab 2000, s. 39.

Henvisninger

Historiens Hus i Ringsted:

<http://historienhus.ringsted.dk/>

Sydvestsjælland Museum - Sorø Museum:

<http://www.aabne-samlinger.dk/svm/>

Kalundborg Museum:

<http://www.kalmus.dk/>

Frilandsmuseet i Lyngby:

<http://www.natmus.dk/sw4621.asp>

Herregårdsmuseet på Gl. Estrup:

<http://www.gammelestrup.dk/>

Danmarkshistorien på:

<http://danmarkshistorien.dk/>

Historisk mad:

<http://www.historiskmad.dk/>

Henvisninger om byhistorie

Om Slagelse kan findes materiale i *Slagelse Leksikon* på:

<http://www.slagelseleksikon.dk>

De danske købstæders historie se:

<http://www.byhistorie.dk/>

1001 fortællinger om Danmark

<http://www.kulturarv.dk/1001fortaellinger/>

Havrebjerg:

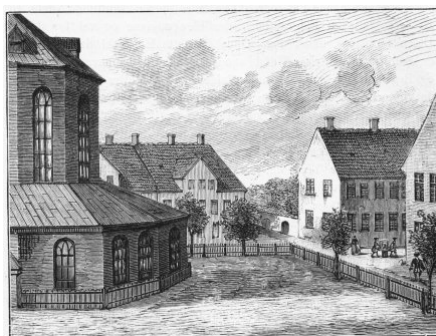
http://www.kulturarv.dk/1001fortaellinger/da_DK/havrebjerg

Tersløsegaard:

http://www.kulturarv.dk/1001fortaellinger/da_DK/tersloesegaard

Udstillingen *kort sagt* er arrangeret af Lone van Deurs, Mette Mægaard Nielsen og Bjørn Andersen med bistand fra gode mennesker og institutioner - det gælder *Historiens Hus* i Ringsted ved museumsleder Kirsten Henriksen. Desuden dr.phil. Kjeld de Fine Licht, landinspektør Flemming Pade og Kalundborg Museum ved museumsinspektør Mads Findal Andreasen og museets teknikere. Og endelig Det Kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og Kort- og Matrikelstyrelsen ved kartograf Joan Bay.

Plancherne er trykt og monteret på underlag af Vester Kopi i Nørregade, København - ikke så langt fra Holbergs bolig i Fiolstræde (fra 1740 til '54):

Billedet er hentet fra artiklen om Holberg i Wikipedia (dansk udgave). Boligen lå ved porten i muren. Til venstre for porten er der i dag opsat en tavle.

Ludvig Holberg Museet Tersløsegaard

<http://www.tersloesegaard.dk/>